

KWALITATIEVE IMPLICATIES VAN HET GEWIJZIGD MAATSCHAPPELIJK

PROFIEL VAN DE SUICIDANTEN (*)

K. Matthijs

(*) Verkorte versie van een toespraak gehouden tijdens de herfstvergadering van de Vereniging van Vlaamse Zenuwartsen en de Nederlandse Vereniging voor Neurologie (Leuven, 27 oktober 1984).

Inleiding

Tegenwoordig hoort men steeds vaker ongeruste stemmen over de toename van de suïcidefrequentie. Louter cijfermatig beschouwd is deze bekommernis best te begrijpen. Tussen 1974 en 1982 is het absolute aantal zelfdodingen immers gestegen van 1500 tot 2150 per jaar. Dit komt neer op een jaarlijkse toename, ook relatief, van ongeveer 6 %.

Deze toename is het resultaat van uiteenlopende ontwikkelingen. De kwantitatieve toename is selectief, wat impliceert dat er specifieke kwalitatieve gevolgen aan verbonden zijn. Het verdere betoog zal derhalve zo opgebouwd zijn dat eerst wordt nagegaan hoe de suïcidieratio zich het voorbije decennium heeft ontwikkeld, met meer bepaald aandacht voor geslacht, leeftijd en burgerlijke staat. Vervolgens wordt nagegaan welke de gevolgen hiervan kunnen zijn op korte en middellange termijn.

1. Kwantitatieve karakteristieken van de toename van het aantal zelfdodingen

In tabel 1 wordt de evolutie van de relatieve zelfdodingscijfers weergegeven naar leeftijd en geslacht voor de periodes 1974-75 en 1980-81. Hieruit blijkt dat de toename voor vrouwen groter is dan voor mannen, respectievelijk 38 % en 31 %. Deze procentveranderingen zijn echter zelf de samenvattende score van grote verschillen naar leeftijd. Uit de indexen voor leeftijdsspecifieke groepen blijkt dat de sterkste toename optreedt bij de jong- en middenvolwassenen. Bij de mannen is deze trend meer uitgesproken dan bij vrouwen. Vandaar ook dat van de globale toename die gerealiseerd wordt door de middelbare leeftijdsgroepen (namelijk 25-49 jaar) bij de mannen groter is dan bij de vrouwen, respectievelijk 64 % en 39 %. Vermeldenswaard is verder dat de twee groepen waar het aantal zelfdodingen in de onderzochte periode is verdubbeld vrij jonge groepen zijn, namelijk de 25-29 jarige mannen en de 30-34 jarige vrouwen. Dit verklaart mede waarom de suïcideproblematiek zozeer maatschappelijk zichtbaar is.

Deze verhoudingsgewijs forse toename van de suicidefrequentie in de middelste leeftijdsgroepen is niet een uniek Belgisch verschijnsel. Beschouwd naar leeftijd en geslacht laten Frankrijk en Nederland een opvallend gelijkaardig patroon zien.

Tabel 1. Relatieve zelfdodingscijfers (*) naar leeftijd en geslacht voor 1974-75 en 1980-81 (België)

	man			vrouw		
	1974-75	1980-81	Index (1974-75 = 100)	1974-75	1980-81	Index (1974-75 = 100)
10-14	0	14	-	0	3	-
15-19	86	86	100	32	28	88
20-24	152	218	143	58	80	138
25-29	147	301	205	77	110	143
30-34	174	290	167	72	155	215
35-39	182	333	183	118	175	148
40-44	218	343	157	131	185	141
45-49	222	390	176	147	213	145
50-54	312	443	142	184	235	128
55-59	374	368	98	198	280	141
60-64	402	437	109	201	267	133
65-69	519	559	108	249	322	129
70-74	608	671	110	203	297	146
> 75	858	925	108	224	275	123
totaal	277	364	131	138	190	138

* Met 'relatief' wordt bedoeld dat het absolute suicidecijfer van een bepaalde groep wordt afgezet tegenover het overeenkomstige bevolkingscijfer, en vervolgens wordt uitgedrukt per 1.000.000 eenheden.

Deze differentiële ontwikkeling van de suicideratio in functie van leeftijd is in sociologisch opzicht erg belangrijk. Later wordt daarop nog teruggekomen. Hier weze volstaan met erop te wijzen dat met de leeftijd ook de positie verandert, en dus ook de aard van de suicidogene interactie-systemen waarin iemand zich bevindt. Blijkbaar constitueert de leefsituatie van sommige jong- en middenvolwassenen vandaag de dag een bijzondere belasting. Voor de duiding hiervan is men dan gemakkelijk geneigd om te denken aan allerlei implicaties van de economische crisis, die blijkbaar bepaalde groepen meer en harder treft dan andere groepen.

De toename van het aantal zelfdodingen verloopt niet alleen verschillend in functie van leeftijd en geslacht, maar ook in functie van de burgerlijke staat. Uit tabel 2 blijkt dat de sterkste toename van de suicidefrequentie valt waar te nemen bij de gehuwden en de gescheidenen. De zwakste toename is er bij de verweduwen, wat in de lijn ligt van de verwachtingen gebaseerd op de eerder gerapporteerde bevindingen naar leeftijdsstructuur.

De verhoudingsgewijs forse toename van het aantal zelfdodingen bij gehuwden is een fenomeen, dat in de toekomst nadere aandacht verdient. De gehuwden vertonen immers traditioneel lage suicidecijfers. De sociologische duidingsfactoren hiervan, zoals reglementering, sociale integratie en cohesie, constitueren dan de basisstructurele en -culturele karakteristieken, waartegen de hogere suicideratio van de gescheidenen en de verweduwen wordt geprojecteerd.

In het licht van de verhoudingsgewijs forse toename van de suicidefrequentie van de gehuwden is het zeer de vraag of dit, in wezen Durkheimiaans denkkader, vandaag de dag nog kan aangehouden worden. Het denken van Durkheim is sterk getekend door de 19de eeuwse samenleving waarin hij leefde: de agrarisch-ambachtelijke maatschappij waarop zich de industrialisering entte. De veranderingen die zich op sociaal en cultureel vlak hebben voorgedaan gedurende de 20ste eeuw (zoals veralgemening van de fotografie, evolutie van de aan primaire groepen verbonden sociale controle naar een meer anonieme regelgeleide controle, uitgesproken weerstanden tegen individuele zelfverheffing,

emancipatie-streven van bepaalde groepen, toenemende beheersing van leven en dood) hebben ook een diepgaande invloed gehad op de wijze waarop mensen met zichzelf en met elkaar omgaan. Dit heeft, ook voor de suicide-problematiek, diepgaande consequenties. Zo kan bijvoorbeeld de toenemende buitenhuistewerkstelling voor gehuwde vrouwen met kinderen supplementaire belasting teweegbrengen. Het is echter o.i. bijzonder onwaarschijnlijk dat hiervan een suicidogene werking zou uitgaan. Het tegendeel is waarschijnlijk juist. Belangrijker wellicht is dat precies niet-werkende vrouwen geconfronteerd worden met een kloof tussen ambitie (of norm) en facticiteit. Dit een typisch voorbeeld van wat sociologen anomie noemen.

De beschreven problematiek kan nog versterkt worden door minder sociaal zichtbare fenomenen zoals problemen die gegenereerd worden door een specifiek huisvestingsgedrag en -beleid. De problematiek van gehuwde vrouwen die overdag alleen achterblijven in 'fraaie' afgelegen wijken wordt op treffende wijze aangeduid met de term 'groene weduwen'. Een ander voorbeeld betreft specifieke huishoudings- of gezinsproblemen. Zo worden werkende vrouwen tegenwoordig in toenemende mate, na jarenlang anticonceptie-gebruik, geconfronteerd met de soms zeer moeilijke vraag of zij nog kinderen willen. Ook dit is een kloof tussen norm en realiteit. Deze beide voorbeelden tonen op treffende wijze aan hoezeer 'persoonlijke' problemen maatschappelijk worden gemodelleerd.

2. Kwalitatieve gevolgen

De specifieke gevolgen van de differentiële kwantitatieve toename van de suicidefrequentie zijn uiteraard niet ondubbelzinnig of rechtlijnig af te bakenen. Bovendien is het onwaarschijnlijk dat het hier om echt 'nieuwe' gevolgen zou gaan. Het lijkt eerder aannemelijk dat een aantal latente tendensen erdoor zullen versterkt worden, terwijl andere ietwat zullen onderdrukt worden.

Een eerste implicatie van het gewijzigd profiel van de suicidanten heeft betrekking op het absolute aantal zelfdodingen. In termen

van sociale zichtbaarheid en problematisering is het geenszins onverschillig of er 1500 dan wel 2200 suicides per jaar plaatsvinden. Dit cijfer geeft namelijk niet alleen enige aanduiding rond het vóórkomen van extreem persoonlijk leed, maar betekent ook dat het aantal nabestaanden, dat met een suicidale act geconfronteerd wordt, toeneemt. Vanuit leertheoretisch perspectief wordt deze confrontatie met suicidale modellen soms als 'verklaring' voor de toename van het aantal suicides gehanteerd omdat deze modellen een bevorderend effect kunnen hebben op het suicidaal gedrag van anderen, vooral als deze anderen zich in een crisissituatie bevinden. Daarmee is uiteraard nog niet de start van de toename verklaard, laat staan het einde.

Naast het absolute cijfer is het ook belangrijk te weten welke groepen drager zijn van de toename van de suicidefrequentie. De omstandigheid dat de zelfdodingstoename tegenwoordig zo sterk sociaal geproblematiseerd wordt, komt wellicht mede omdat deze toename vooral gerealiseerd wordt door de jong- en middenvolwassenen en door de echtgescheidenen en gehuwden. Het is derhalve precies door de combinatie van positie en wijze van uittreding uit het leven dat de zelfdodingsproblematiek zozeer maatschappelijk zichtbaar is.

Nochtans dient hieraan toegevoegd dat kennis over de (differentiële) toename het resultaat is van mathematische berekeningen, een praktijk die wellicht niet erg veelvuldig voorkomt bij de gewone actoren, en die bovendien steeds achterna loopt op de feiten. De alarmbel over de suicidetoename wordt precies geluid door degenen die denken dat zij daar iets moeten tegen doen. Overigens vinden deze hulpverleners in de suicideproblematiek een aardige legitimatie om situaties zó te definiëren dat hun diensten noodzakelijk zijn. Vandaar ook dat er wordt vanuit gegaan dat het publiek uitvoerig moet ingelicht worden over het bestaan en de werking van deze diensten via allerlei advertenties in kranten en publieke instellingen.

Uit de totaalscore van de suicidefrequentie (zie tabel 2) blijkt dat, naast de gehuwden, ook de uit de echt gescheidenen vrij forse toenames van het aantal zelfdodingen te zien geven. Aan de hand van de beschikbare ambtelijke statistische bronnen is het moeilijk om te

evalueren wat hiervan de betekenis is. De opdeling naar de officiële categorieën van burgerlijke staat is immers een vorm van institutioneel denken, die niet noodzakelijk een accurate aanduiding geeft van interactionele samenleefverbanden. Wellicht kan wel gespeculeerd worden dat de problematiek van gehuwden en gescheidenen, meer dan deze van ongehuwden en verweduwen, aansluit bij wat tegenwoordig 'relationele problemen' wordt genoemd. Indien dit juist is, kan dit in de toekomst een vrij grondige kwalitatieve verandering in de suicideproblematiek teweeg brengen. Immers, waar suicide traditioneel wordt geduid in termen van sociale isolatie, verwijzen relationele probleemsituaties naar een combinatie van sociale isolatie en sociale betrokkenheid. Dit heeft consequenties zowel voor de betrokkene als voor de nabestaanden.

Voor de betrokkene kan (dreiging met) suicide in een relationele probleemcontext een zeer krachtig beïnvloedingswapen zijn. In extreme vorm kan zelfdoding zelfs geïnterpreteerd worden als een uiterste vorm van echtscheiding.

Voor de nabestaanden kan deze sociale betrokkenheid mede aan de basis liggen van wat sommige psychologen 'schuldgevoelens' noemen. Ook voor dit soort problemen heeft de hulpverlening specifieke interventie-strategieën ontwikkeld, zoals rouw- en verliesverwerking. Er is zelfs een nieuw type professionals voor in het leven geroepen, namelijk de rouw- en thanatatherapeuten. De diensten die deze therapeuten aanbieden zijn economische grootheden die, zoals andere diensten, kunnen gekocht worden, althans door bepaalde groepen. Het gekende simplisme dat het al of niet (kunnen) volgen van deze therapieën ook een klasse-probleem is, is derhalve niet geheel onjuist. De hele 'beweging van de milde dood' zal derhalve niet kunnen beletten dat de confrontatie met het 'lijk' van een 'zelfmoordenaar' voor veel mensen zwaar belastend is. Het ziet er niet naar uit dat dit op korte termijn zal veranderen. Daarvoor is het taboe op de dood voor het voortbestaan van een samenleving te belangrijk. Dit belet uiteraard geenszins dat bepaalde vormen van verliesverwerking op het persoonlijke vlak zeer waardevol kunnen zijn.

Een punt dat wellicht onvoldoende wordt onderkend is dat, door de sterke sociale problematisering van de suicidetoename, ook andere problemen vanuit een ander perspectief zullen belicht worden. Met name is het bepaald waarschijnlijk dat de hele euthanasie-problematiek, die in België de voorbije jaren toenemende aandacht krijgt, zal verruimd worden naar hulp bij zelfdoding. Er is namelijk enige reden om aan te nemen dat het precies de groepen zijn die in hoofdzaak de suicidetoename realiseren, vragen in die zin stellen ten aanzien van de hulpverlening. De problematiek van interventie in leven en dood kan daardoor een nieuwe politieke dimensie krijgen.

Een vraag die in deze context onmiddellijk oprijst is wiens en welke belangen het best zullen gediend worden wanneer op een bepaald ogenblik de vraag naar hulp bij zelfdoding wordt opgeworpen. Zoals voor euthanasie, lijkt het namelijk aannemelijk dat de belangen van de hulpgevers beter zullen gekend en verdedigd worden dan de elementaire belangen van de hulpvragers. Deze laatsten vormen in sociologisch opzicht immers een zogenaamde sociale categorie, wat betekent dat het hier gaat om een aggregaat van sociale posities die weliswaar gelijke sociale kenmerken en gelijksoortige belangen kunnen hebben, maar die geen of zwakke sociale contacten onderhouden. Dit betekent dat de hulpvragers geen gesprekspartner zijn in de discussies die over hen plaatsgrijpen.

Vandaar ook dat de vaak voorgestelde strategieën om tot sociale beheersing in deze materie te komen, namelijk wetswijziging of wijziging van de wetsinterpretatie, moeten gecomplementeerd worden door een andere strategie die neerkomt op overleg, inspraak en afspraak tussen alle betrokken partijen. Wijziging van de wet of van de wetsinterpretatie kan wel enige noodzakelijke duidelijkheid brengen op maatschappelijk en juridisch vlak, doch hetzelfde is geenszins gegarandeerd op het persoonlijke vlak. Er mag immers niet uit het oog verloren worden dat euthanasie en hulp bij zelfdoding neerkomt op een zeer concrete interventie in leven en dood. Dit betekent dat voor de direct betrokken actoren een aantal hoogdravende academische discussies een zeer specifieke inhoud krijgen. Zo zal de vraag of euthanasie en hulp bij zelfdoding al of niet ethisch verantwoord zijn eenvoudig betekenen of

het in dit concrete geval geoorloofd is te doden (te moorden ?) en of anderen daarin mogen meehelpen. Voor de nabestaanden is dit een koele, maar zeer reële vraag.